

gen; waren er dan geen oudere, wellicht meer traditionele vormen van vermaak, sociaal verkeer op hoogtijdagen, wijkverenigingen, gilden of knechtenverenigingen — met andere woorden, was al die nieuwerwetsigheid een creatie *ex nihilo*? Dan is er het opvallend ontbreken van vrouwen in deze studie: er komt bijna geen vrouw in voor en dat in een periode waarin vooral van vrouwen een veredelende invloed werd verwacht (voor niet-deugende jongelui waren er immers maar twee oplossingen: het huwelijk of Nederlands-Indië). En een derde punt betreft de verhouding tussen het lokale en het nationale niveau. Enerzijds zien we deze offensieven vrijwel overal, het zijn landelijke processen; anderzijds zien we in Goes dat voortdurend gestreefd wordt naar het beschaven van de eigen gemeenschap; met grote regelmaat wordt uitdrukking gegeven aan het verlangen de feesten lokaal te houden (of zelfs op wijkniveau). En dat roept de vraag op of zonder nadere differentiatie (dat wil zeggen een symbolische versterking van de lokale identiteit) wel een zekere nationale eenwording (zoals in de bekende studie van Knippenberg en De Pater beschreven) mogelijk is? Hier raken we aan eenzelfde probleem als met de lokale verzuilingsstudies.

Deze kanttekeningen doen echter geen enkel afbreuk aan onze grote waardering voor het verrichte onderzoek en de zorgvuldige verslaglegging daarvan. Soms krijgen we meer te lezen over allerlei verenigingen in Goes dan we zouden willen weten, maar in de rijke gedetailleerdheid valt ook veel te genieten: wie zou niet een preek willen aanhoren van dominee Klarhamer (tegen kermis en komedie), of een toespraak van kolonel Oliphant (van het Leger des Heils over 'Wat zult gij met Jezus Christus doen?'), om daarna met de auteur wat kortswijl te zoeken in sociëteit Van Ongenuchten Vrij?

Piet de Rooy

L. A. C. Jentjens, *Van strijdorgaan tot familieblad. De tijdschriftjournalistiek van de Katholieke Illustratie 1867-1968* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1995; Amsterdam: Otto Cramwinckel, 1995, 248 blz., ISBN 90 71894 82 2).

Het hier besproken boek diende de schrijver aan de Universiteit van Amsterdam tot dissertatie op het terrein van de communicatiegeschiedenis. Op dit gebied — vroeger heette het 'persgeschiedenis' — valt, naar de schrijver herhaaldelijk meedeelt, nog heel wat werk te verzetten. Dat geldt dan met name voor de tijdschriftenpers. Dagbladen, ook uit katholieke kring, zijn immers al herhaaldelijk voorwerp van onderzoek geweest en verschillende studies staan nog op stapel. Met de periodieke pers is dat veel minder het geval. Daartoe aangespoord door zijn begeleider heeft Jentjens daarom zijn doctoraalscriptie over de *Katholieke Illustratie* (KI) tot proefschrift uitgewerkt (9). Het katholieke familieblad wordt in de literatuur immers bijna alleen vermeld wanneer de uitdrukking van het 'Rijke, Roomsche Leven' valt, de naam van een populaire fotorubriek, die in de jaren twintig, dertig in de wekelijkse afleveringen van de KI een vaste plaats innam.

Het boek heeft een korte inleiding, waarin enkele gangbare benaderingen uit de communicatiegeschiedenis summier worden aangeduid. Van deze komen, aldus het betoog, noch de zender- noch de ontvanger-georiënteerde aanpak voor een onderzoek in aanmerking, respectievelijk omdat er nauwelijks archiefmateriaal van uitgeverij of redactie voorhanden is en omdat er, bij gebrek aan gegevens, van de effecten van het blad op de lezers en lezeressen ook al geen brood te bakken is. Blijft over een onderzoek naar de boodschap zelf, dat wil zeggen naar de inhoud van de meer dan honderd jaar lang verschenen afleveringen van de KI, en wel via een 'hermeneutisch-descriptieve aanpak' (16), die het mogelijk moet maken de levenssfeer, het

gedachtengoed, de nonnen en waarden te doorgronden, die het blad vertegenwoordigt. Op het eerste hoofdstuk, dat nog een korte schets biedt van de ontwikkeling van het tijdschrift als communicatiemiddel in de Europese geschiedenis, volgen dan vier grote hoofdstukken, waarin de schrijver de resultaten van zijn werk presenteert. Ze zijn chronologisch geordend; elk omvat zo'n vijftientig jaar geschiedenis van het blad. Een Besluit in de vorm van een samenvatting van tien bladzijden rondt het boek af. Tot zover doel en opzet.

Wat bieden de vier kernhoofdstukken nu concreet aan nieuwe kennis en inzicht? Het antwoord op die vraag moet helaas buitengewoon teleurstellend uitvallen, want het luidt: niets. Aan de hand van de rubrieksindeling, ontleend aan de inhoudsopgaven van de KI zelf, stelt de schrijver de inhoud van de leggers uit het betreffende tijdvak aan de orde. De negen rubrieken (bijvoorbeeld Verhalen, Nieuws, Levensschetsen, etc.) waarin de stof uiteenvalt vormen steeds ook de paragraafindeling van de vier hoofdstukken. In de betreffende paragraaf geeft de schrijver echter niet meer dan een selectieve opsomming van thema's die regelmatig terugkeren, van de namen van schrijvers en redacteuren, en van de titels van artikelen, soms gelardeerd met een paar regels bijzonderheden over een en ander of met een citaat. Loutere opsomming en beschrijving. Dat de auteur daarom 'zo'n 1470 afleveringen en 40.450 pagina's doorgewerkt [heeft]', zoals het Voorwoord vermeldt (9), is bijna niet te geloven, want het grootste deel van zijn tekst had hij ook aan de hand van de inhoudsopgaven samen kunnen stellen. Het resultaat is een omvangrijke berg los zand. Er is geen spoor van analyse of karakterisering, nergens ontstaat een beeld. Ook bijlagen over redacteuren en schrijvers, oplage, abonnees, rubrieksomvang en dergelijke, in dit soort studies niet ongebruikelijk, ontbreken. Het blijft bij incidentele vermelding van zulke gegevens in de tekst.

Natuurlijk kan de lezer wel eens een graantje meepikken. Op zulke momenten realiseert hij zich hoeveel kansen de studie van de media, in casu van een onder katholieken populair en veelgelezen blad als de *Katholieke Illustratie*, biedt. Om een voorbeeld te geven. Wanneer het de schrijver ontvalt, dat er in de rubriek Levensbeschrijvingen rond 1900 toenemende aandacht voor bisschoppen en clerus in het algemeen op te merken valt bij een gelijktijdige vermindering van het aantal levensschetsen van heiligen en helden (79), dan schreeuwt zo'n vaststelling om een uiteenzetting over clericalisering van kerk en godsdienst en het op de achtergrond raken van vroomheid en spiritualiteit. Werkelijk geen onbelangrijke thema's. De schrijver heeft zijn taak echter niet in deze richting willen opvatten.

Het oordeel kan niet anders dan negatief uitvallen. De als 'hermeneutisch-descriptieve aanpak' omschreven werkwijze is een schaamlap voor opsomming en overschrijfwerk. Wanneer een relevante vraagstelling op grond van het ontbreken van archiefmateriaal niet mogelijk was, waarom heeft de schrijver dan niet gewoon een ander onderwerp gekozen? Rest de vraag of het de recensent ontbreekt aan kennis van het specialisme 'communicatiegeschiedenis', van de daar geldende normen en standaarden. Dat kan. Hij is dan wel benieuwd naar de wijze waarop op dat wetenschapsgebied de in dit proefschrift gehanteerde methode wordt verdedigd.

P. Luykx

W. Bevaart, *De Gouden Zon. De hogere vorming van officieren der Koninklijke Landmacht, 1868-1992* (Den Haag: Sdu uitgeverij Koninginnegracht, 1995, 322 blz., f49,90, ISBN 90 12 08208 0).

De afgelopen jaren heeft de Nederlandse krijgsmacht ingrijpende wijzigingen ondergaan. Het einde van de Koude Oorlog en de daarmee gepaard gaande heroriëntatie op flexibele inzet